

Bijdragen

Het spelkarakter van het parlementaire debat

Bertjan Wolthuis*

In dit artikel wil ik het spelkarakter van het parlementaire debat blootleggen.¹ Ik wil dit doen, omdat in de tegenwoordige opleving in de theorievorming over debat en deliberatie voornamelijk de voorwaarden voor een goed debat worden behandeld. Het debat zelf, het spel met argumenten, wordt onvoldoende doorgrond.

We weten daarom weinig tot niets van de kwaliteit van politieke debatten, van, met andere woorden, het spelniveau dat onze politici halen. En dat is onwenselijk, omdat we mogen aannemen dat de kwaliteit van het debat in nauwe relatie staat met de kwaliteit van de uitkomsten ervan, waaronder wetgeving.²

Ook heeft de onwetendheid over het politieke debat zijn weerslag op het bepalen van de voorwaarden voor een goed debat. Want hoe is het mogelijk die goed te onderscheiden, wanneer niet eerst duidelijk is geworden wat voor spel een debat is? Hoe kunnen we dan zeker weten dat we alle voorwaarden hebben? Misschien zijn we heel belangrijke vergeten.

* Universitair docent bij de sectie Encyclopedie der Rechtswetenschap en Rechtsfilosofie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam. De auteur bedankt Olaf Tans, Willem Witteveen en de anonieme referenten voor hun commentaar op het artikel.

1 In dit artikel neem ik eerst aan dat het parlementaire debat een spel is of althans als zodanig op vruchtbare wijze is te beschouwen. Uit het onderzoek, waarvan ik in het tweede deel van het artikel verslag doe, blijkt mijns inziens de juistheid van die aanname.

2 Dit maakt het onderhavige onderzoek relevant voor rechtsfilosofen, die de laatste tijd, onder meer onder de noemer 'legisprudence', weer meer aandacht hebben voor de totstandkoming van wetgeving. Het spreekt voor zich dat debatten over wetsvoorstellen een belangrijk onderdeel vormen van de totstandkoming van wetgeving. De argumentatieve of deliberatieve stroming in de politicologie en politieke filosofie maakt mijns inziens een verbinding tussen deze disciplines en de rechtsfilosofie mogelijk, nu vanuit deliberatieve perspectieven het politieke debat niet *louter* als machtsspel wordt gezien, maar als een spel waar het ook altijd om goede argumenten draait.

Het artikel is als volgt opgebouwd. Eerst vertel ik kort wat ik versta onder spel. Dan bespreek ik in vogelvlucht enkele inzichten uit de politieke theorie ten aanzien van het thema deliberatie. Vervolgens behandel ik, om meer greep te krijgen op het spelkarakter van het parlementaire debat, het dialectische debatspel dat Aristoteles in *Topica* beschrijft. Uit deze behandeling leid ik inzichten af over debat in het algemeen. Ik pas deze inzichten vervolgens toe op de parlementaire beraadslaging over de uitzending van troepen naar Uruzgan.

1 Spel

Ik hanteer hier niet het spelbegrip van wiskundigen, economen en politicologen die de zogenoemde speltheorie aanhangen. Mijn begrip staat dichter bij ons alledaagse, enigszins rommelige idee van een spel. Er is vermoedelijk niet één element dat alle fenomenen die wij spelen noemen, gemeenschappelijk hebben. Spelen verschillen nu eenmaal zeer van elkaar.

Johan Huizinga vertrekt in *Homo ludens* daarom ook niet vanuit een strenge definitie, wanneer hij het ‘spelelement der cultuur’ onderzoekt. Hij onderscheidt vijf ‘hoofdkenmerken van spel’.³ Spel is vrij, in de zin dat we er niet toe gedwongen worden door behoeften of door plichten. Het staat los van het alledaagse leven. ‘Het is een uittreden daaruit in een tijdelijke sfeer van activiteit met een eigen strekking.’⁴ Het heeft een eigen plaats (speelruimte, arena) en duur (herhaling, beurtwisseling) en het kent een eigen orde (spelregels). Het kent ook een doel, een ‘element van spanning’. ‘Er moet iets “lukken”’.⁵ Tenslotte kent een spel een spelgemeenschap.

Ik neem vooralsnog aan dat het parlementaire debat beschouwd kan worden als een spel in deze ruime, alledaagse, door Huizinga gegeven betekenis. Het staat min of meer los van de alledaagse werkelijkheid. Het heeft een eigen plaats. Er geldt een Reglement van Orde, naast, vermoed ik, allerlei ongeschreven regels. En er moet ook iets lukken in een parlementair debat. Wat er moet lukken en welke middelen de spelers daarbij gebruiken, is het onderwerp van dit onderzoek.

3 Johan Huizinga, *Homo ludens*, Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur, Pandora 1997 (1938), p. 21.

4 Huizinga 1997, p. 22.

5 Huizinga 1997, p. 26.

2 **Deliberatieve democratie: Jon Elster over de voorwaarden voor een goed debat**

Het aantal publicaties over deliberatie en het ideaal van een deliberatieve democratie heeft het afgelopen decennium een grote vlucht genomen. Ik kan hier onmogelijk recht doen aan de rijkdom van ideeën en studies die in al deze boeken en artikelen te vinden is. Dat is ook niet nodig. Ik wil hier slechts uitleggen dat in de literatuur over deliberatieve democratie de aandacht uitgaat naar de condities van het parlementaire debat en niet naar het debat zelf, niet naar het spelkarakter van het parlementaire debat.

Het ideaal van de deliberatieve democratie houdt kort gezegd in, dat door het volk gekozen volksvertegenwoordigers besluiten nemen door met elkaar in het openbaar te argumenteren.⁶ Dit moet letterlijk worden genomen. Het te nemen besluit hangt in dit ideaal alleen af van de argumentaties van de politici.⁷ In het ideaal van de deliberatieve democratie beschouwen politici elkaar als gelijken. Ze zijn rationeel en oprecht en vrij, dat wil zeggen, niet gebonden aan bepaalde standpunten van hun kiezers of aan een partijprogramma, zodat ze bereid zijn het oordeel waarmee ze het debat ingingen, op te geven wanneer dat in het debat weerlegd wordt.

Ik ben hier niet geïnteresseerd in publicaties waarin dit ideaal zo uitvoerig mogelijk wordt verwoord en verdedigd, maar in studies waarbij geprobeerd wordt om tegen de achtergrond van dit ideaal werkelijke debatten te commentariëren. Het wordt in dergelijke studies uiteraard duidelijk dat er tussen het ideaal van de deliberatieve democratie en de praktijk van het politieke debat enige ruimte zit. Dat probleem is hier echter niet het onderwerp. Het gaat mij erom, dat zelfs in deze meer toegepaste studies het spelkarakter van het debat buiten beschouwing blijft. Ik ga hier in op het werk van Jon Elster, omdat hij in zijn werk theoretische diepgang combineert met toegepast onderzoek. Elster publiceert al enkele jaren over de debatten die zich in het verleden afspeelden op wat hij noemt '*constituent assemblies*', vergaderingen tussen afgevaardigden die een oordeel dienen te vellen over een voorgestelde constitutie. Ik baseer me hier op *Deliberative Democracy*, een door hem geredigeerde bundel uit 1998. Ik vat zijn belangrijkste bevindingen samen.

6 Vergelijk Joshua Cohens definitie: 'According to the deliberative interpretation of democracy, [...] democracy is a system of social and political arrangements that institutionally ties the exercise of power to free reasoning among equals.' (Joshua Cohen, 'Democracy and Liberty', in: Jon Elster (red.), *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 1998, p. 193.)

7 In veel publicaties wordt de nadruk bovendien gelegd op de invoer van argumentaties van burgers in deze parlementaire deliberatie. Ik laat dit aspect verder buiten beschouwing.

Elster maakt onderscheid tussen drie besluitvormingsmethoden: deliberatie of discussie of debat, onderhandeling en stemming. In de praktijk komen volgens hem vaak mengvormen voor. Een debat wordt er volgens hem door gekenmerkt dat de deelnemers argumenten geven voor de voorstellen van hun keuze. Het doel van argumenteren is volgens Elster het ‘transformeren van preferenties’. Argumenteren is volgens hem appeleren aan ‘onpartijdige waarden’.⁸ Debat of deliberatie wordt niet preciezer gedefinieerd of nader uitgewerkt, ook niet door de andere auteurs in Elsters bundel. De aandacht verschuift meteen naar de meest geschikte voorwaarden voor deliberatie. Wat deliberatie of debat is, hoe het verloopt, wordt niet beschreven. We vinden wel korte omschrijvingen als:

- ‘a conversation whereby individuals speak and listen sequentially before making a collective decision’;⁹
- ‘the endogenous change of preferences resulting from communication’;¹⁰
- ‘a form of discussion intended to change the preferences on the bases of which people decide how to act’¹¹

Maar uit deze omschrijvingen blijkt niet wat voor spel een debat is. Maar wellicht kan het spelkarakter worden afgeleid uit de wel uitvoerig behandelde condities van deliberatie? De eerste conditie heeft betrekking op de vrijheid of gebondenheid van politici die Elster behandelt. In het voornoemde ideaal van de deliberatieve democratie zitten politici niet vast aan de standpunten van hun kiezers of aan een politiek programma. Het voordeel hiervan is uiteraard dat zij van standpunt kunnen veranderen, wanneer het hunne in de discussie niet overeind blijft. De vrijheid om die positie in te nemen die het best kan worden onderbouwd, hangt zo nauw samen met de oprechtheid van politici, wat een ander element is van het ideaal. Politici zullen immers wel onoprecht moeten zijn, wanneer zij een standpunt moeten verdedigen waarmee ze het niet meer eens zijn. Uit Elsters onderzoek naar constitutionele deliberaties blijkt dat de afgevaardigden vaak wel instructies meekregen van de eigen achterban, maar dat ze deze iedere keer naast zich neerlegden. ‘Once the delegates met, they threw off these constraints, partly for reasons of expediency [...] but mainly for reasons of principle.’¹² De constitutionele debatten verschillen in dit opzicht dus aanmerkelijk van de

8 Jon Elster, ‘Introduction’, in: Elster 1998, p. 6.

9 Diego Gambetta, ‘Claro! An Essay on Discursive Machismo’, in: Elster 1998, p. 19.

10 Susan C. Stokes, ‘Pathologies of Deliberation’, in: Elster 1998, p. 123.

11 Adam Przeworski, ‘Deliberation and Ideological Domination’, in: Elster 1998, p. 140.

12 Jon Elster, ‘Deliberation and Constitution Making’, in: Elster 1998, p. 106.

meer alledaagse politieke debatten uit het heden, waarbij het veranderen van positie tijdens een debat niet in de rede ligt omdat de politici gebonden zijn aan partijprogramma's. Ik kom op dit punt terug.

De tweede conditie betreft de grootte van de debatterende groep. Volgens Elster wordt het debat in grote vergaderingen, in Elsters voorbeelden gaat het om 1200 en 600 afgevaardigden, al gauw retorisch. 'In a large assembly, it is not possible to pursue an argument in a coherent and systematic fashion.'¹³ Wanneer er in kleine groepen wordt vergaderd, gaat het meer om de inhoud. De debatten zijn van hoger niveau. 'The small size reduces the scope for demagogy.'¹⁴ Bij gespecialiseerde groepen, zoals parlementaire commissies, zijn de debatten vermoedelijk technischer.¹⁵

Het derde en laatste element is de openbaarheid of beslotenheid van de discussie. In één constitutionele vergadering waren de debatten besloten en geheim. Het doel was om de afgevaardigden in de gelegenheid te stellen om gemakkelijker van mening te veranderen. 'By secret discussion no man felt himself obliged to retain his opinions any longer than he was satisfied of their propriety and truth, and was open to the force of argument.'¹⁶ Volgens Elster bestaat er inderdaad een dergelijk effect van beslotenheid op de kwaliteit van het debat, maar is er ook een ander effect. Omdat openbaarheid en onderhandeling elkaar niet verdragen, ontaarden openbare debatten nooit in onderhandelingen. Een besloten debat zou geruisloos kunnen overgaan in een onderhandeling. In de constitutionele debatten in de Verenigde Staten is dit volgens Elster ook gebeurd.

Uit Elsters behandeling van deze voorwaarden kan onmogelijk een beeld van het debatteren of argumenteren als spel worden afgeleid. Elster is geïnteresseerd in de invloed van de omstandigheden van het debat op het debat, maar laat na het debat zelf te behandelen. Volgens Elster is het doel van argumenteren de 'transformatie van preferenties'.¹⁷ Maar dit is geen beschrijving van het spel vanuit het perspectief van een speler, maar een afstandelijke, abstracte definitie van een theoreticus. En welke preferenties wil de debater transformeren? De preferenties van de andere sprekers of het publiek?¹⁸ Het is wenselijk het debatspel zelf te verkennen.

13 Jon Elster, 'Deliberation and Constitution Making', in: Elster 1998, p. 109.

14 Jon Elster, 'Deliberation and Constitution Making', in: Elster 1998, p. 109.

15 Jon Elster, 'Deliberation and Constitution Making', in: Elster 1998, p. 109.

16 Madison geciteerd in Jon Elster, 'Deliberation and Constitution Making', in: Elster 1998, p. 109-110.

17 Jon Elster, 'Introduction', in: Elster 1998, p. 6.

18 Zie hierover ook Jon Elster, 'Introduction', in: Elster 1998, p. 2.

3 Het debat spel in Aristoteles' *Topica*

Een goede plaats om deze verkenning te beginnen, is denk ik Aristoteles' *Topica*, omdat in dit werk, in de boeken I en VIII, de eerste systematische reflectie op het debat kan worden gevonden. Het debat, dat volgens de klassieke traditie een vraag-en-antwoordspel is, moet hier worden onderscheiden van de (lange) toespraak. De klassieke studie van het debat kunnen we *dialectica* noemen, de *retorica* is de kunst van de lange toespraak.¹⁹

Aristoteles' *Topica* is een reflectie op (dialectische) debatten. De dialogen die Socrates in Plato's geschriften voert, zijn ongetwijfeld het bekendste voorbeeld van dergelijke debatten,²⁰ maar de discussies die Socrates voert, volgen zelden het strakke schema uit Aristoteles' *Topica*.²¹ Aan het dialectisch debat doen twee personen mee: één vrager en één antwoorder. Van tevoren is het standpunt van de antwoorder bekend. Het doel van de vrager is om de antwoorder argumenten te laten aanvaarden die leiden tot een tegenovergesteld standpunt.²² In Plato's dialogen lukt dit Socrates, de vrager, lang niet

19 Over deze disciplines zodadelijk meer. Op basis van deze indeling kunnen al wel enkele grove lijnen in het hedendaagse Nederlandse onderzoek naar het politieke spreken worden getrokken: Witteveen en anderen vertrekken in hun onderzoek (bijvoorbeeld Willem Witteveen, *Het theater van de politiek. Publieke retorica en de paspoortaffaire*, Amsterdam: Amber 1992) hoofdzakelijk vanuit de retorica, terwijl aan de UvA een uiteindelijk op de logica gebaseerde argumentatieleer als inspiratiebron lijkt te worden gebruikt. De *dialectica* is tot dusverre nog onvoldoende toegepast op het politieke taalgebruik, hoewel er al wel conceptuele aandacht voor is. Zie bijvoorbeeld Frans H. van Eemeren and Peter Houtlosser (red.), *Dialectic and rhetoric: the warp and woof of argumentation analysis*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2002.

20 Volgens Ernst Kapp stond Socrates' wijze van filosoferen in een gesprek aan de basis van de dialectische spelen in de scholen van Plato en Aristoteles. (Ernst Kapp, *Greek Foundations of Traditional Logic*, New York: Columbia University Press 1942, p. 18)

21 Men kan de nadruk op het verschil en de overeenkomst leggen. Gregory Vlastos' typering van de Socratische *elenchus* (weerlegging) in Plato's eerdere dialogen (G. Vlastos, 'The Socratic Elenchus', in: J. Annas (ed), *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Vol. I (1983), Oxford: Clarendon Press 1983, p. 39.) is mijns inziens vergelijkbaar met Aristoteles' reconstructie van dialectische debatten in *Topica*.

22 *Topica*, boek VIII, hoofdstuk 5, 159b, 7-8. Ik gebruik de vertaling van W.A. Pickard-Cambridge uit 1963, uit de reeks onder redactie van W.D. Ross, getiteld *The Works of Aristotle*, London: Oxford University Press 1952-1963.

altijd.²³ De regels zijn eenvoudig. De vrager mag slechts vragen stellen waarop alleen met ja en nee geantwoord kan worden.²⁴ De antwoorder mag slechts met ja of nee antwoorden. Door het vooropgezette doel en de bij beide partijen bekende regels kunnen deze dialectische debatten ‘spelen’ worden genoemd. Er moet ook telkens iets lukken: de vrager moet proberen de antwoorder van zijn ongelijk te overtuigen, terwijl deze laatste zich daartegen probeert te verzetten.

Aristoteles noemt argumentatie dialectisch, wanneer de meningen waarop de conclusies worden gebaseerd algemeen aanvaard zijn. “Those opinions are “generally accepted” which are accepted by every one or by the majority, or by the most notable and illustrious of them.”²⁵ Het staat tegenover demonstratie, een vorm van redeneren waarbij de premissen onmiskenbaar waar zijn.

Het is volgens Aristoteles in drie opzichten nuttig om te reflecteren op het dialectische redeneerspel. Het dialectische debat verschaft een manier om de verschillende argumenten ten aanzien van een thema te verkennen. Het is nuttig voor het voeren van gesprekken. En het is nuttig voor de wetenschappen, omdat met behulp van de dialectische methode de beginselen van de wetenschappen kunnen worden blootgelegd. Voor dit artikel is vooral het tweede doel interessant.

‘For the purposes of casual encounters, it is useful because when we have counted up the opinions held by most people, we shall meet them on the ground not of other people’s convictions, but of their own, while we shift the ground of any argument that they appear to us to state unsoundly.’²⁶

Dit geeft al meteen de insteek van het dialectische argumentatiespel aan: de vrager valt de mening van de antwoorder niet aan door er argumenten tegenin te brengen die de vrager zelf sterk vindt of anderen (‘not on the ground of other people’s convictions’), maar die de antwoorder accepteert (‘we shall meet them on their own ground’).

23 Hierover: George Klosko, ‘Rational persuasion in Plato’s Political Theory’, in: *History of Political Thought*, Vol. VII, No. 1, 1986. Robinson maakt in *Plato’s Earlier Dialectic* duidelijk dat het dialectische debat voor Plato verweven was met filosofie, met het verwerven van zekere kennis. Zie bijvoorbeeld *Politeia*, boek VII, 533 en verder. Aristoteles maakt het dialectische debat van de filosofie los en beschrijft het als techniek. (Richard Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, Oxford: Clarendon Press 1953, p. 69 en p. 72).

24 *Topica*, boek VIII, hoofdstuk 2, 158a, 15-25.

25 *Topica*, boek I, 100b, 21-24.

26 *Topica*, boek I, 101a, 31-33.

Een voorbeeld is hier denk ik op zijn plaats. Onlangs was het vijftig jaar geleden dat de Hongaarse opstand uitbrak. In *de Volkskrant* stond een interview met de Hongaarse generaal Bela Kiraly. Aan het eind ervan blijkt hij terug op een ontmoeting met de Russische generaal Jevgeni Malasjenko, die, in tegenstelling tot Kiraly, ontkent dat er tussen het Russische en het Hongaarse leger sprake was van oorlog. Kiraly geeft het gesprek als volgt weer.

‘Enkele jaren geleden ontmoette ik in Moskou generaal Jevgeni Malasjenko, het hoofd van de Russische interventiemacht. “Wat ben jij een mooie praatjesmaker, generaal”, zei hij, toen ik het over onze oorlog had. “Je weet toch dat wij de Hongaren kwamen helpen.” Ik deed alsof ik het met hem eens was, maar ik bereidde een valstrik voor. “Generaal”, vroeg ik, “is Held van de Sovjet-Unie niet de hoogste militaire onderscheiding die een soldaat van het Rode Leger kan krijgen?” Malasjenko knikte van ja. “En wordt die niet alleen voor oorlogsmoed uitgereikt?” Malasjenko knikte opnieuw van ja. “Waar hebben 26 van uw soldaten die onderscheiding dan voor gekregen als er van een oorlog geen sprake was?” Een antwoord op mijn vraag kreeg ik niet. Malasjenko stapte boos op. Ik heb hem nooit weergezien.’²⁷

Het gesprek tussen Kiraly en Malasjenko is een dialectisch debat. Het kenmerkende is dat de vragensteller erop uit is een standpunt, dat tegenovergesteld is aan dat van de antwoorder, af te leiden uit argumenten die de antwoorder heeft geaccepteerd. In het voorbeeld is dit Kiraly gelukt, als we uitsluiten dat Malasjenko’s soldaten de onderscheiding voor een andere oorlog ontvingen. Omdat Malasjenko heeft toegegeven dat de onderscheiding Held van de Sovjet-Unie alleen wordt uitgereikt aan soldaten die moedig zijn geweest in de oorlog, moet hij wel toegeven, nu 26 van zijn soldaten die onderscheiding hebben gekregen, dat het Rode Leger met het Hongaarse in oorlog was. Uit zijn plotselinge vertrek blijkt dat hij dit begrijpt.

In boek VIII van *Topica* behandelt Aristoteles de techniek van het vragenstellen en geeft hij regels voor de antwoorder. In dit hele boek lopen verschillende visies op het debatspel door elkaar heen. In de ene visie is het spel een soort wetenschappelijke of filosofische aangelegenheid waarbij beide partijen erop gericht zijn om de waarheid ten aanzien van een bepaald vraagstuk te achterhalen. Het gaat er niet om welk van de partijen het debat wint. In de andere visie is er sprake van rivaliteit tussen vrager en antwoorder. Het doel is dan om het spel te winnen. Aristoteles houdt beide spelvormen, het

27 Jan Hunin, ‘Generaal Kiraly hield stand; Interview: Bevelhebber Hongaarse leger heeft nog een appeltje te schillen met de Russen’, in: *de Volkskrant*, 21 oktober 2006.

onderzoekende en het competitieve debat, soms scherp uit elkaar, maar op andere momenten is dat niet het geval.

Bij het stellen van vragen bijvoorbeeld besteedt Aristoteles veel aandacht aan het verhullen van de bedoelingen van de vrager. Het gaat er volgens Aristoteles om de vragen zó te stellen, dat de antwoorder niet goed weet wat het gevolg is van het geven van een bevestigend antwoord. '[T]he premises of his reasoning, although true and familiar, may be refused by the answerer because they lie too near the original statement and so he foresees what will follow if he grants them.'²⁸ Dit is uiteraard alleen van belang in een competitief debat. In een onderzoekend debat zijn de partijen niet geïnteresseerd in winst en verlies, maar zijn ze benieuwd naar de kracht van mogelijke argumenten voor en tegen een vraagstuk. Aristoteles geeft verschillende aanbevelingen met het oog op het verhullen van de bedoelingen van de vrager. De argumenten die de vrager aanvaard wil zien door de antwoorder, moeten niet met zoveel woorden aan de orde worden gesteld. Ook moeten de argumenten niet in een voor de hand liggende volgorde aan bod komen. Ook moet de vrager niet duidelijk maken dat hij een bevestigend antwoord op zijn vraag nodig heeft voor het bouwen van een argumentatie. '[F]or if it be uncertain what their opponent's argument requires, people are more ready to say what they themselves think.'²⁹ Bij de behandeling van het vragenstellen gaat Aristoteles dus van een competitief debat uit.

Bij de behandeling van het antwoorden, halverwege het hoofdstuk, maakt Aristoteles ineens een onderscheid in drie typen debatten. Het voeren van een debat kan een instrument zijn voor het onderwijs, het kan een vorm van onderzoek zijn en het kan een vorm van competitie zijn. Aristoteles wil bij het behandelen van het antwoorden alleen aandacht besteden aan het tweede type debat. In het onderwijs is er namelijk ten aanzien van het antwoorden duidelijkheid: de leerling moet eenvoudig antwoorden wat hij denkt. '[A] learner should always state what he thinks; for no one is even trying to teach him what is false.' In een competitief debat is het ook duidelijk wat de antwoorder dient te doen. '[I]n a competition the business of the questioner is to appear by all means to produce an effect upon the other, while that of the answerer is to appear unaffected by him.'³⁰ In dit type debat spelen de toeschouwers een belangrijke oordelende rol; de spelers moeten succesvol schijnen. Het gaat om het effect op toeschouwers. Zij stellen vast wie gewonnen heeft.

In een onderzoekend debat is echter nog niet duidelijk wanneer de antwoorder een vraag bevestigend moet beantwoorden. Aristoteles geeft voor dit

28 Topica, boek VIII, hoofdstuk 1, 155b, 12-13.

29 Topica, boek VIII, hoofdstuk 1, 156b, 6-10.

30 Topica, boek VIII, hoofdstuk 5, 159a, 28-32.

type debat de richtlijn dat de antwoorder argumenten moet aanvaarden wanneer die meer aanvaard zijn dan de stelling die de antwoorder inneemt, omdat redeneren eruit bestaat dat het minder zekere of minder aanvaarde afgeleid wordt uit het zekere of het meer aanvaarde. Wanneer de antwoorder iemand anders' positie verdedigt, dient hij argumenten te accepteren die die ander ook zou accepteren. 'If [...] the answerer be defending some one else's opinion, then clearly it will be the latter's judgement to which he must have regard in granting or denying the various points.'³¹

4 De condities waaronder het dialectische en het parlementaire debat zich afspelen

Het is niet zonneklaar onder welke condities de dialectische debatten in de tijd van Plato en Aristoteles zich afspeelden. Met behulp van Elsters werk over deliberatie hebben we drie condities onderscheiden: de vrijheid/gebondenheid van de sprekers, het aantal sprekers en de openbaarheid/beslotenheid van het debat. Aristoteles schrijft in *Topica* dat de antwoorder zich sportief moet opstellen, dat hij moet instemmen met argumenten die aannemelijker zijn dan zijn stelling. Uit Plato's dialogen valt op te maken dat de opponent van Socrates bereid moet zijn te zwichten voor goede argumenten, wil Socrates' aanpak slagen.³² Hieruit valt af te leiden dat de antwoorder in elk geval de vrijheid moet hebben om van mening te veranderen. Het aantal sprekers in dialectische debatten is twee: er is één vrager en één antwoorder. Volgens Elster bevordert een klein aantal deelnemers, waaronder ook de toeschouwers gerekend moeten worden, de kwaliteit van het debat. In dialectische debatspelen, waaronder Plato's dialogen, zijn er doorgaans weinig toeschouwers. De sfeer is hoofdzakelijk intiem. Hierdoor zullen sprekers zich vrijer voelen om van positie te veranderen. In het licht van Elsters' studie over de condities van deliberatie kunnen we voorzichtig concluderen dat de omstandigheden waaronder dialectische debatten zich afspeelden, vermoedelijk eerder bijdroegen dan afbreuk deden aan de kwaliteit van de gevoerde debatten.

In de hedendaagse parlementaire debatten zijn de condities anders. Het belangrijkste verschil is dat de deelnemers zich gebonden voelen (aan hun partijprogramma, de besloten oordeelsvorming in het fractieoverleg en,

³¹ *Topica*, boek VIII, hoofdstuk 5, 159b, 28-30.

³² Klosko spreekt, in zijn behandeling van Socrates' ondervragingstechniek, van de 'paradox of reason'. 'Rational arguments cannot be used to create the commitment to reason; without a prior commitment to reason persuasion cannot succeed.' (George Klosko, 'Rational persuasion in Plato's Political Theory', in: *History of Political Thought*, Vol. VII, No. 1, 1986, p. 29).

eventueel, het regeerakkoord).³³ Parlementaire debatten zijn in de tweede plaats openbaar. Journalisten luisteren mee, de televisiecamera's draaien en de stenografen schrijven nauwkeurig alles op. Het aantal sprekers is beperkt.³⁴ Op basis van Elsters bevindingen moet de conclusie luiden dat de eerste twee omstandigheden niet bijdragen aan de kwaliteit van het debat³⁵ en de derde wel.

5 Het dialectische en parlementaire debat

Mijn aanpak is dat ik in de volgende paragraaf let op de overeenkomsten en verschillen tussen het dialectische debat zoals Aristoteles dat beschrijft en het parlementaire debat.³⁶ Zo wil ik inzicht scheppen in het spelkarakter van het parlementaire debat. In deze paragraaf leid ik de belangrijkste overeenkomsten en verschillen kort in.

Op het eerste gezicht springt vooral het verschil tussen het parlementaire en het dialectische debat in het oog. Het verschil zit hem in de regels. De vragen moeten bij het dialectische debat zó worden geformuleerd, dat alleen met ja of met nee kan worden geantwoord. Aristoteles maakt op de regels wel uitzonderingen. Wanneer de antwoorder telkens algemeen aanvaarde argumenten afwijst, terwijl de vrager die argumenten telkens ondersteunt met bewijs, mag de antwoorder om uitleg worden gevraagd. (Als hij die niet kan geven, mag de vrager ervan uitgaan dat het argument geaccepteerd is.³⁷) Andersom mag de antwoorder kritiek geven op de vragen die worden gesteld. Maar ook mét deze uitzonderingen kunnen we concluderen dat in vergelijking met de vrager de antwoorder niet veel vrijheid heeft. De vrager kan van tevoren nadenken over de formulering van de vragen en de volgorde waarin hij ze gaat stellen. Hij houdt zijn aanpak geheim; ook in een onderzoekend debat vermoed ik.

33 Zie hierover M.P.C.M. van Schendelen, 'Fracties en kamercommissies', in: J.J.A. Thomassen, M.P.C.M. van Schendelen & M.L. Zielonka-Goei, *De geachte afgevaardigde*, Muiderberg: Coutinho, 1992. Zie Bertjan Wolthuis, 'Wat is een politiek spelletje? Over besloten oordeelsvorming en de openbare rechtvaardiging van oordelen', in: *Filosofie & Praktijk*, 2006, jaargang 27, nr. 6, over het verschil tussen de besloten vorming en de openbare rechtvaardiging van politieke oordelen.

34 Er zijn in de regel zoveel sprekers als er partijen zijn. De sprekers zijn te beschouwen als specialisten. In debatjes is er vaak één vrager en één antwoorder. Doorgaans zijn er geen Kamerleden aanwezig die niet spreken en alleen toeschouwen.

35 De openbaarheid voorkomt wel, volgens Elster, dat het debat onttaardt in een onderhandeling.

36 Ik vermoed dat Aristoteles' *Topica* ook goed gebruikt kan worden om de ondervraging van getuigen en verdachten in de rechtszaal te bestuderen. Het zou aardig zijn de ondervraging van kolonel Nathan R. Jessep (gespeeld door Jack Nicholson) door luitenant Daniel Kaffee (Tom Cruise) in de film *A Few Good Men* eens nader te onderzoeken ...

37 *Topica*, boek VIII, 157a, 34 en 157b, 33.

Nergens in *Topica* maakt Aristoteles duidelijk wat de reden is dat de antwoorder beperkte vrijheid krijgt toebedeeld. Ik denk dat de reden is dat de antwoorder alle zeggenschap heeft. De antwoorder bepaalt uiteindelijk welke argumenten worden aanvaard en dus of zijn conclusie wordt weerlegd. Door de antwoorder te verplichten kort te antwoorden, kan in elk geval het initiatief bij de vrager blijven.

Parlementaire debatten kennen de twee hiervoor genoemde regels niet. Hier heeft daarom de antwoorder, degene achter het spreekgestoelte, een veel grotere invloed op de richting van het debat. De pogingen van de vrager, het parlementslid achter de interruptiemicrofoon, om het debat te sturen en zo de stelling van de antwoorder onderuit te halen, kunnen gemakkelijker worden doorkruist door de antwoorder. Omdat de vrager en de antwoorder beiden het debat kunnen beïnvloeden, is de kans ook groter dat het debat inhoudelijk verschillende kanten opgaat.

Ik vermoed dat er naast deze verschillen ook overeenkomsten zijn tussen het dialectische debat en de debatten zoals die in bijvoorbeeld de Tweede Kamer worden gevoerd. De eerste overeenkomst is dat het beide debatten zijn. Een debat onderscheid ik nu, volgens de klassieke traditie,³⁸ van een redevoering. De retorica is de redekunst, de kunst een toespraak te houden. De kunst van het debat, zoals die is op te maken uit onder andere hoofdstuk VIII van Aristoteles' *Topica*, wordt wel *dialectica* genoemd. Het debat beschouw ik dus als een vraag-en-antwoordspel, waarbij één vrager en één antwoorder betrokken zijn. Bij de redevoering staat de relatie tussen de spreker en zijn luisteraars centraal. Het publiek moet overtuigd worden. Het spreekt zelf niet per se. Soms houden verschillende sprekers een betoog. Dan kan het publiek een winnaar of verliezer aanwijzen. Bij meer dan één toespraak kunnen de redenaars op elkaars toespraken reageren en anticiperen, maar dat gebeurt met het doel het publiek te overreden; de sprekers richten zich niet noodzakelijk tot elkaar. Het bekendste voorbeeld van een redevoering is die van de officier van justitie of die van de advocaat voor de rechtbank. Bij het debat is de rolverdeling anders. Daar zijn een vrager en een ant-

38 Zie bijvoorbeeld Quintilianus' *De opleiding tot redenaar*, Groningen: Historische Uitgeverij 2001, boek V, hoofdstuk 14, 27-29 of J.P. Guépin, *De Beschaving*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 1983, p. 149. Debat betekent tegenwoordig ook wel zoiets als een geheel van redevoeringen (mondeling of schriftelijk) rond een bepaald thema. Ik gebruik in dit artikel het woord debat uitsluitend in de klassieke betekenis, als een vraag-en-antwoordspel, omdat dit beter past bij het parlementaire debat. Bij wat wel een publiek debat of een brede maatschappelijke discussie wordt genoemd, waarbij de debatbijdragen bestaan uit toespraken, artikelen, nota's enzovoort, kan het debat beter als geheel van redevoeringen worden beschouwd. Dat laatste doe ik, zonder het overigens zó te noemen, in: A.J. Wolthuis, *De formele kwaliteit van een politiek debat*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2005.

woorder, die op elkaar zijn gericht. Zij voeren een dialoog, waar de redenaar voor het publiek een monoloog houdt. Wanneer het debat competitief is, is het doel van de sprekers vermoedelijk ook, of zelfs alleen, om goed op het toegestroomde publiek over te komen. Maar dat doel kan pas worden bereikt wanneer de sprekers het publiek juist vergeten en opgaan in het debatspel, volledig georiënteerd op elkaar. De verschillen tussen redevoering en debat zijn schematisch als volgt weer te geven:

argumentatiespel aspecten	redevoering	debat
<i>vakgebied</i>	retorica	dialectica
<i>vorm</i>	toespraak	vragen en antwoorden
<i>rolverdeling</i>	één spreker voor een publiek	één vrager en één antwoorder
<i>middel</i>	redeneren met argumenten die het publiek accepteert	redeneren met argumenten die de antwoorder accepteert
<i>doel</i>	het publiek overtuigen	de antwoorder overtuigen

Wie een vergadering van de Tweede Kamer aanschouwt of de Handelingen van de Tweede Kamer erop naslaat, ziet doorgaans een mengeling van redevoering en debat. De spreekbeurt van een Tweede Kamerlid of een minister bestaat doorgaans uit een van tevoren uitgeschreven toespraak, die bij tijd en wijle wordt onderbroken door een vraag of een opmerking van een Kamerlid aan de interruptiemicrofoon en een daaruit voortvloeiend debatje. Het is de vraag in welke zin of mate dergelijke debatjes net als het dialectische spel uit Aristoteles' *Topica* het karakter van vraag-en-antwoordspelen dragen. Qua *rolverdeling* (één vrager en één antwoorder) en qua *vorm* (vragen en antwoorden) treden er onvermijdelijk enkele punten van verschil aan het licht, maar ik vermoed ook overeenkomsten aan te treffen.

Voor een goed begrip van wat hierna komt, is het van belang de gehanteerde begrippen goed uit elkaar te trekken. Wat in het dagelijkse spraakgebruik wel het parlementaire debat wordt genoemd, is vaak de volledige parlementaire vergadering of beraadslaging. Op zo'n vergadering worden, vanuit het door mij gekozen klassieke standpunt, redevoeringen gehouden en ook debatjes. Vertrekkend vanuit de *dialectica* komt de nadruk te liggen op alleen deze debatjes. Wanneer ik hierna spreek over het parlementaire debat, doel ik op dergelijke debatjes, op vraag-en-antwoordspelen. Ik beperk me hier verder tot deze debatjes en tracht het spelkarakter ervan bloot te leggen.

Wat doel en middel betreft, is het ook de vraag of het dialectische en het parlementaire debat met elkaar overeenstemmen. Zou het ook bij de parlementaire debatten het *doel* van de vrager zijn om de antwoorder ervan te overtuigen dat zijn positie onhoudbaar is? We weten wel dat het overtuigen van de ander zelden lukt in een parlementair debat, maar dit hoeft nog niet te

betekenen dat het overtuigen van de tegenstander niet het doel van de vrager is. Misschien kunnen de handelingen van de vragers en de spanning van het parlementaire debat alleen goed worden begrepen wanneer we aannemen dat het doel van de vragers is om de antwoorders te overtuigen. Als de vrager bijvoorbeeld redeneert met de argumenten van de antwoorder, dan lijkt het gebruik van dit *middel* erop te wijzen dat de vrager ook het *doel* nastreeft de antwoorder ervan te overtuigen dat zijn positie moet worden verlaten. Want waarom sluit hij anders aan bij argumenten die de antwoorder aanspreken?

6 De beraadslaging over de Nederlandse deelname aan ISAF in Zuid-Afghanistan

Ik onderzoek welke overeenkomsten en verschillen er optreden tussen het dialectische debat zoals Aristoteles dat beschrijft in *Topica* en de debatten tijdens de parlementaire beraadslaging over de deelname aan de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Zuid-Afghanistan. De beraadslaging over dit onderwerp is geschikt om twee redenen: niet alleen is het onderwerp bij de meeste krantenlezers en televisiekijkers bekend, de vergadering is ook nog eens niet te lang en in één termijn, waardoor zij in het bestek van dit artikel toch goed behandeld kan worden. Ik loop de zojuist behandelde onderdelen langs: vorm, rolverdeling, middel en doel.

6.1 Vorm

De beraadslaging bestaat uit redevoeringen en uit achttien debatjes. Ik beperk me tot deze debatjes. Er worden in totaal 27 vragen en 25 opmerkingen geformuleerd.³⁹ Wat ik hier opmerkingen noem, zijn oordelen en beweringen die telkens een reactie, een soort antwoord, bij de opponent hebben uitgelokt. Maakt het wat uit of de vrager een vraag stelt of een opmerking formuleert? Is in het laatste geval meteen geen sprake meer van een debat? Ik denk dat het niet wat hoeft uit te maken. In veel gevallen wordt eenvoudig de vraag weggelaten, omdat wel duidelijk is waarop de antwoorder moet antwoorden. Ik geef een voorbeeld. Bos beweert in zijn rede dat de PvdA-fractie als eis heeft gesteld, dat het humanitaire oorlogsrecht wordt nageleefd in het gebied van de Nederlandse soldaten. 'Er mag geen enkele twijfel over bestaan', aldus Bos. Halsema (GL) merkt vervolgens op dat minister Bot eerder heeft gezegd dat hij niet kan garanderen dat er geen gevangenen naar Guantánamo Bay gaan. 'Dat is dus geen garantie, wel twij-

39 Soms worden enkele vragen in één keer gesteld. Die heb ik niet apart gerekend. Per sprekerbeurt, maar dus niet per debatje, heb ik telkens maximaal één vraag geteld.

fel.⁴⁰ Daarna komt Bos' antwoord. Halsema had in plaats van op te merken ook kunnen vragen: 'Dat is toch geen garantie, maar twijfel?' Of ze had nog een vraag kunnen toevoegen, bijvoorbeeld: 'Waarom stemt u dan toch met de uitzending in?' Maar dit verandert er mijns inziens niet veel aan. Het lijkt mij daarom ook niet dat er in deze gevallen iets vóór het stellen van een vraag pleit. Ik ben geneigd te oordelen dat het onderscheid tussen een vraag stellen en een opmerking maken niet wezenlijk is. En dat daarom ook in gevallen wanneer er opmerkingen worden gemaakt waarop de opponent wel moet reageren, gesproken kan worden van debatten.

6.2 Rolverdeling

In een dialectisch debat is er één vrager en één antwoorder. Dit is meestal ook het geval in de debatjes gedurende de beraadslaging over deelname aan ISAF. In twaalf van de achttien debatjes is er sprake van één en dezelfde vrager en één en dezelfde antwoorder. De vrager is in deze debatjes telkens het Kamerlid aan de interruptiemicrofoon, de antwoorder is degene die een rede houdt. In zes van de achttien debatjes wordt er van deze rolverdeling afgeweken. Ik behandel de afwijkingen kort.

In de twee debatjes tijdens de spreekbeurt van Bos (PvdA) draait Bos in beide gevallen tijdens het debatje de rollen om: hij trekt het initiatief naar zich toe door een wedervraag te stellen of een opmerking te maken. Hij wordt vrager, de oorspronkelijke vrager wordt antwoorder.

In het debatje naar aanleiding van een motie ingediend door Van Aartsen (VVD) stellen twee leden vragen aan Van Aartsen: Halsema (GL) en Verhagen (CDA). Ze sluiten met hun vragen zo nauw op elkaar aan, dat beter van één debatje kan worden gesproken.

Tijdens de redevoering van Halsema (GL) worden de twee debatjes niet begonnen aan de interruptiemicrofoon, maar aan het spreekgestoelte. Halsema beweert in haar rede iets waar de partij of het Kamerlid in kwestie wel op moet reageren. Degene aan de interruptiemicrofoon speelt in deze gevallen de rol van antwoorder.

Hetzelfde gebeurt tijdens de rede van minister-president Balkenende. Hij spreekt zo kritisch over de motie ingediend door Van Aartsen en Bos, dat Van Aartsen en Bos zich genoodzaakt voelen te reageren. Ook in dit geval is de vrager degene die de rede houdt en is de antwoorder degene aan de interruptiemicrofoon.

Het omdraaien van de rollen (zoals Bos doet) en het kiezen van de aanval (zoals Halsema en Balkenende doen) zijn technieken om het initiatief te nemen, om het debatje te sturen (Bos) of uit te lokken (Halsema en Balkenende).

40 Handelingen II 2005/06, 45, p. 3015.

6.3 Middel en doel

Maar welke argumentatietechnieken gebruikt de vrager in het parlementaire debat en welk doel streeft deze, blijkens die technieken, na? (Met andere woorden: wat is het *spel*?) In een dialectisch debat verzoekt de vrager telkens om de instemming van de antwoorder met een argument. Als dit voorspoedig verloopt, kan de vrager met de door de antwoorder geaccepteerde argumenten naar een stelling redeneren die tegengesteld is aan de stelling die de antwoorder aan het begin van het debat innam. In de beraadslaging over de deelname aan ISAF vinden we deze techniek niet terug. Wat doet de vrager wel?

Weerlegging

Het komt in de eerste plaats voor, dat de vrager een naar zijn mening zwak punt in de redenering van de antwoorder aanwijst, terwijl de vrager voor het overige bij de redenering van de antwoorder, degene die de rede houdt, aansluit. In het hiervoor onder 6.1 genoemde voorbeeld, het debatje tussen Halsema, vrager en Bos, antwoorder, sluit Halsema aan bij de eis die Bos stelt aan deelname aan ISAF ('zo denkt mijn fractie er ook over', zegt ze), maar vindt ze, contra Bos, dat aan die eis niet is voldaan. Ze geeft voor dat laatste een argument: de mededeling van minister Bot van Buitenlandse Zaken dat niet gegarandeerd kan worden dat er geen gevangenen naar Guantánamo gaan. Halsema redeneert in dit geval dus met de antwoorder, Bos, mee. Ze pikt er één argument uit. Daarvan zegt ze dat dat niet opgaat, en waarom. Het beoogde doel moet wel zijn dat ze Bos, met *zijn eigen*, maar door *haar* bijgestelde, redenering, wil overtuigen óók te oordelen dat aan de eis niet is voldaan, zodat Bos óók moet oordelen dat niet aan ISAF moet worden deelgenomen.

Dittrich gaat op vergelijkbare wijze te werk in zijn vragen aan Bos. Dittrichs grootste bezwaar tegen de missie is de vermenging van de activiteiten van wederopbouwen en vechten, de vermenging van respectievelijk de ISAF-missie en de operatie Enduring Freedom. Dittrich weet dat dit ook voor Bos een lastig punt is. Bos had dit eerder op zijn website gemeld. Dittrich:

'Twee weken geleden heeft de heer Bos op zijn website bekendgemaakt dat hij drie kritische punten had ten aanzien van de missie. [...] Uw tweede kritische punt betrof het voorkomen van vermenging met de actie in het kader van Enduring Freedom. Kunt u mij uitleggen hoe die vermenging voorkomen kan worden? Ik ben van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat bij de hoorzitting geweest en ik heb ook de besloten briefing bijgewoond. Ik heb toen gehoord dat vermenging mogelijk is. Legt u nou eens uit waarom dat niet het geval zou zijn.'⁴¹

41 Handelingen II 2005/06, 45, p. 3017.

Ook hier zien we dat de vrager, Dittrich, aanknoopt bij de redenering van de antwoorder, Bos. Bos heeft vermenging een 'kritisch punt' genoemd, een eis die ingewilligd moet worden, voor er met de missie kan worden ingestemd. Nu redeneert Dittrich met Bos mee door te beweren: in de fase van oordeelsvorming, vóór de uiteindelijke plenaire beraadslaging, heb ik gehoord dat vermenging mogelijk is. Dittrich pikt er, net als eerder Halsema, één stap in de redenering uit. Hij heeft gehoord dat vermenging mogelijk is en dat Bos daarom, als hij zijn eigen argumentatie serieus neemt, zou moeten concluderen dat hij niet met de missie zou moeten instemmen.⁴²

Het doel van de vrager lijkt in de vorenstaande gevallen te zijn om de antwoorder te overtuigen. Het middel verschilt wel van dat in het dialectische debat. Er wordt niet verzocht om instemming met argumenten, er wordt aangesloten bij de argumentatie van de antwoorder. De vrager wijst op een zijns inziens zwak element in de argumentatie en stelt er een zijns inziens sterk element voor in de plaats. Hierdoor volgt uit de redenering een tegengestelde conclusie. Dit spel, dat ik Weerlegging noem, omdat de vrager tracht de oorspronkelijke stelling te weerleggen, kan ik alleen maar begrijpen wanneer ik aanneem dat het doel van de vrager, en dus van het door hem opgezette debatje, is om de antwoorder te overtuigen. Dat dit zelden lukt,⁴³ betekent niet dat de spelers dit doel niet nastreven.⁴⁴

Kritiek

In de tweede plaats komt in het debat over de deelname van ISAF voor dat een vrager niet de *redenering* van de tegenstander *weerlegt*, maar de *handelwijze* van de tegenstander *bekritiseert*. In de aanloop naar de parlementaire beraadslaging heeft de handelwijze van D66 voor nogal wat kritiek gezorgd. Leden van de D66-fractie hebben bedreigd het kabinet te laten vallen als het soldaten naar Uruzgan zou zenden. De meeste critici vonden dat de D66'ers voor hun beurt spraken; ze gaven hun mening nog vóór het proces van parlementaire oordeelsvorming was afgerond, zelfs nog vóór het kabinet met

42 Bos heeft, uiteraard, wel een antwoord op Dittrichs vraag: 'Op een gegeven moment zei minister Kamp: als de NAVO-commandant in het gebied waar wij het mandaat hebben bepaalt dat iets niet kan, dan gebeurt het gewoon niet, ook niet in het kader van Operatie Enduring Freedom.' Handelingen II 2005/06, 45, p. 3017. Dus Bos zegt dat dat kritische punt is opgelost en dat hij daarom wat dit punt betreft wél de deelname aan ISAF kan steunen.

43 Heel soms lukt het wel. Job Cohen veranderde bij de behandeling van de Wet openstelling huwelijk van mening over de positie van de gewetensbezwaarde ambtenaar van de burgerlijke stand, door argumenten van de kleine christelijke partijen.

44 Als er in een voetbalwedstrijd niet gescoord wordt, wil dat ook niet noodzakelijk zeggen dat het niet het doel was van de spelers om te scoren of om meer doelpunten te maken dan de tegenstander en dus te winnen.

een besluit was gekomen. De oplossing die Balkenende bedacht, om het besluit geen besluit te noemen maar een voornemen, riep ook veel kritiek op en leidde tot uitstel van de parlementaire beraadslaging over het kabinetsbesluit, omdat volgens veel fracties dat besluit nog niet was genomen. Sommige ministers, waaronder Balkenende, suggereerden dat er wel een besluit lag. De ministers van D66-huize suggereerden van niet. Dittrich en Balkenende krijgen hierom in de Kamer kritiek te verduren.

Het spel Kritiek verloopt als volgt. De criticus doet een aanval op de handwijze van zijn opponent, waarna die opponent zijn handelen rechtvaardigt, beargumenteert. De criticus verlangt kennelijk dat de antwoorder zijn handelen rechtvaardigt, dat deze zich *verantwoordt*. De vragensteller vraagt om argumenten en verlangt dus door de antwoorder overtuigd te worden.

Het verschil met Weerlegging is groot: bij Weerlegging redeneert de vrager, met het doel de antwoorder te overtuigen, bij Kritiek redeneert de antwoorder, met het doel de vrager te overtuigen. Bij Weerlegging bepaalt, net als bij het dialectische spel dat Aristoteles beschrijft, de antwoorder of de argumentatie van de vrager gelukt is, bij Kritiek is dat precies andersom. Beide spelen hebben dus een heel andere rolverdeling, terwijl dat op het eerste gezicht niet duidelijk is. In beide gevallen is er een vrager en een antwoorder, maar bij Weerlegging staat de antwoorder sterker en bij Kritiek de vrager.

Ik geef een voorbeeld van het spel Kritiek. Tijdens zijn spreekbeurt geeft minister-president Balkenende een korte beschrijving van wat er is gebeurd. Hij zegt onder andere: 'Het voltallige kabinet is op 22 december jongstleden akkoord gegaan met de missie en heeft daarom de artikel 100-brief uitgestuurd. Dat is nog eens herbevestigd in de brief van 13 januari jongstleden.'⁴⁵ Merk op dat dit nadrukkelijk niet kan worden beschouwd als een rechtvaardiging of verantwoording van het eigen handelen. Balkenende neemt nadrukkelijk niet de woorden 'voornemen' of 'besluit' in de mond! Maar doorgewinterde parlementariërs staan natuurlijk al klaar bij de interruptiemicrofoon. Marijnissen (SP) formuleert de volgende kritiek:

'Op 22 december jongstleden nam het kabinet een besluit. Dat wil zeggen, het nam een besluit, maar er kwamen twee ministers naar buiten die zeiden dat het een voornemen was. Daarover heeft vervolgens drie weken verwarring bestaan, drie weken waarin ik mij heb afgevraagd waarom de minister-president daaraan niet meteen een einde heeft gemaakt. Waarom hebt u niet meteen na 22 december gezegd: er is een besluit genomen? Waarom hebt u dat drie weken op zijn beloop gelaten?'⁴⁶

45 Handelingen II 2005/06, 45, p. 3031.

46 Handelingen II 2005/06, 45, p. 3031.

Na eerst een nogal ontwijkend antwoord (het kabinet heeft volgens Balkenende ‘glashelder’ gezegd dat de soldaten moesten worden uitgezonden), geeft Balkenende na Marijnissens scherpere vervolgvraag (‘het is toch de taak van de eerste man van het kabinet om deze minister op zijn schouder te tikken met de mededeling: luister eens even, het is een besluit?’) als antwoord dat er een lastig politiek probleem speelde: ‘Wij hadden te maken met een partij die tot de regering behoort maar die op voorhand zei dat het niet moest gebeuren. Dat was de context waarin wij hebben gewerkt.’⁴⁷ Marijnissen lijkt de verantwoording te accepteren.⁴⁸

De verschillen tussen Weerlegging en Kritiek zijn als volgt samen te vatten:

argumentatiespel beurt	weerlegging middel	doel	kritiek middel	doel
1. vrager	weerlegging van standpunt antwoord	antwoorder overtuigen	kritiek op handeling	overtuigd worden door antwoorder
2. antwoorder	toespitsen argumentatie (vermoedelijk)	bij het eigen standpunt kunnen blijven (vermoedelijk)	handeling beargumenteren / rechtvaardigen (vermoedelijk)	vrager overtuigen (vermoedelijk)

Bij de middelen die de antwoorder inzet en de doelen die hij blijkens die middelen nastreeft, staat telkens ‘vermoedelijk’, omdat het natuurlijk ook mogelijk is dat de antwoorder de vrager in het gelijk stelt (bij een Weerlegging) of het boetekleed aantrekt (bij een Kritiek).

Verzoek om informatie

Er is in de beraadslaging over ISAF nog een derde type van interactie dat niet altijd te scharen is onder Weerlegging of Kritiek. Dit is het verzoeken om informatie. Een vraag kan een Weerlegging inhouden of een Kritiek, maar uiteraard kan een vraag ook een verzoek zijn om informatie. Het doel van zo’n verzoek is uiteraard de verzochte informatie. Zo vraagt Marijnissen Balkenende bijvoorbeeld of er bij de onderhandelingen tussen het kabinet en de NAVO de indruk is ontstaan dat Nederland al had besloten.⁴⁹ Soms vormt de informatieve vraag ook een opstapje naar een Weerlegging. In die

⁴⁷ Handelingen II 2005/06, 45, p. 3032.

⁴⁸ Hij stelt nog de vraag of Balkenende zo voorzichtig opereerde omdat ‘hij de fractie van D66 niet verder voor het hoofd wilde stoten?’ (Handelingen II 2005/06, 45, p. 3032), maar het lijkt erop of hij ineens beseft dat Balkenende die vraag eigenlijk net heeft beantwoord, want hij vervangt de vraag meteen door een heel andere.

⁴⁹ Handelingen II 2005/06, 45, p. 3030.

gevallen laat ik het onder de laatste spelvorm vallen. Omdat alleen een verzoek om informatie en de geleverde informatie geen argumentatie over en weer inhouden, kan ik dit type interactie niet als een debatspel opvatten.

Het aandeel van Weerlegging en Kritiek in de beraadslaging

Nu alle spelvormen zijn behandeld, is het ten behoeve van het overzicht aantrekkelijk om van de parlementaire beraadslaging over ISAF de verschillende spelvormen in een schema weer te geven (waarbij VA staat voor Van Aartsen).

debat	vragers/antwoorder	middel	doel
1	Dittrich / Verhagen	weerlegging	de antwoorder overtuigen
2	Halsema / Bos	weerleggingen (van beide kanten)	de antwoorder overtuigen
3	Dittrich / Bos	weerlegging	de antwoorder overtuigen
4	Marijnissen / Van Aartsen	weerlegging	de antwoorder overtuigen
5	Halsema & Verhagen / VA	weerlegging	de antwoorder overtuigen
6	Dittrich / Van Aartsen	verzoek om informatie	informatie
7	Halsema / Dittrich	kritiek (op handelwijze van D66)	overtuigd worden
8	Halsema / Bos	kritiek (op handelwijze van PvdA)	overtuigd worden
9	Nawijn / Dittrich	weerlegging	de antwoorder overtuigen
10	Marijnissen / Dittrich	kritiek (op handelwijze van D66)	overtuigd worden
11	Halsema / Dittrich	kritiek (op handelwijze van D66)	overtuigd worden
12	Marijnissen / Balkenende	verzoek om informatie	informatie
13	Marijnissen / Balkenende	kritiek (op handelwijze van minister-president)	overtuigd worden
14	Van Aartsen / Balkenende	verzoek om informatie, weerlegging	de antwoorder overtuigen
15	Bos / Balkenende	weerlegging, verzoek om informatie	de antwoorder overtuigen
16	Halsema / Balkenende	kritiek (op handelwijze van minister-president)	overtuigd worden
17	Halsema / Balkenende	kritiek (op handelwijze van minister-president)	overtuigd worden
18	Balkenende / VA & Bos	weerlegging	de antwoorder overtuigen

In de helft van de debatjes (9 van de 18) wordt het spel Weerlegging gespeeld. In 7 van de 18 debatjes is dat Kritiek. In twee gevallen wordt er alleen verzocht om informatie.

Zijn deze aantallen te verklaren? Het is verleidelijk om de twee spelen in verband te brengen met de twee voornaamste taken die de Tweede Kamer, al vergaderend, vervult: het meebepalen van wetgeving en de controle van de regering. In wetgevingsdebatten verwacht ik dat hoofdzakelijk het spel Weerlegging wordt gespeeld. De indiener van het wetsontwerp geeft voor het ontwerp redenen, die door vragenstellers kunnen worden weerlegd. De positie van de indiener, doorgaans een minister, is sterk. De Kamerleden proberen de minister van wijzigingen te overtuigen. Bij de parlementaire controle op het regeringsbeleid verwacht ik juist het spel Kritiek. Het parlement roept een minister naar de plenaire zaal om zich te verantwoorden. De vrager staat sterker; de minister moet de vrager overtuigen. Of deze verwachtingen ook daadwerkelijk uitkomen, moet nader onderzoek uitwijzen. De beraadslaging over de ISAF-missie heeft een gemengd karakter; er wordt iets vaker Weerlegging dan Kritiek gespeeld. Het gemengde karakter is verklaarbaar. De regering bepaalt of het troepen zendt, maar is volgens artikel 100 van de Grondwet verplicht dit besluit voor te leggen aan de Kamer. De fracties beredeneren hun oordeel en worden geconfronteerd met Weerleggingen. Maar omdat de aanloop naar deze beraadslaging enigszins afwijkend is verlopen (D66, regering), worden Dittrich en Balkenende ook geconfronteerd met Kritiek.

7 Reflectie

In de opleving van de aandacht voor politieke deliberatie is er tot op heden weinig aandacht geweest voor het spelkarakter van het parlementaire debat. De aandacht ging voornamelijk uit naar de voorwaarden ervan. Aan de hand van Aristoteles' behandeling van het dialectische debatspel in *Topica* is blootgelegd, dat in de parlementaire beraadslaging over deelname aan ISAF in Zuid-Afghanistan twee verschillende spelen voorkomen: Weerlegging en Kritiek. Bij Weerlegging is het doel de antwoorder te overtuigen van positie te veranderen. Bij Kritiek staat de vrager sterker: de antwoorder moet de vrager zien te overtuigen.

Het blootleggen van het spelkarakter van het parlementaire debat is om verschillende redenen, die ik in de Inleiding al noemde, interessant. In de eerste plaats wordt het nu gemakkelijker het debatspel te begrijpen en te beoordelen als spel, vanuit een spelersperspectief, omdat we nu de rolverdeling kennen, de doelstellingen die de spelers nastreven en de middelen die zij daarbij ter beschikking hebben. Dat de doelen (de ander te overtuigen (bij Weerlegging) of zelf overtuigd te raken (bij Kritiek)) niet vaak, respectieve-

lijk niet altijd, gehaald worden, betekent overigens niet automatisch dat het spelniveau ook laag is. Het is mogelijk dat de vrager en de antwoorder aan elkaar gewaagd zijn en allebei vol kunnen houden het bij het rechte eind te hebben. Nader onderzoek is nodig.

In de tweede plaats wordt het mogelijk om na te denken over de condities waaronder deze debatspelen zo goed mogelijk uit de verf komen. De condities die Elster noemt, hebben het nadeel dat ze moeilijk te wijzigen zijn. Het is vermoedelijk eenvoudiger om het spelniveau te bevorderen door bijvoorbeeld langere interrupties mogelijk te maken. Wanneer de antwoorder niet op een weerlegging ingaat of een kritiek niet beantwoordt, moet de vrager de mogelijkheid krijgen om door te vragen. De nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer, Gerda Verbeet, heeft in de brief waarmee ze zich verkiesbaar stelde, juist hierop de aandacht gevestigd. Zij wil optreden wanneer 'bewindspersonen wijdloperige of ontwijkende antwoorden geven'. Ze begrijpt de ergernis van Kamerleden wanneer een beraadslaging 'geen ruimte biedt voor een diepgaande gedachtewisseling'.⁵⁰ Op grond van de analyse van het spelkarakter van het parlementaire debat wordt de aandacht meer gericht op dit type voorwaarden. Het selecteren en uitwerken van voorwaarden van dit type vergt echter vervolgonderzoek.

Summary

While political philosophers draw up lists of favourable conditions of political deliberation, they do not study the activity or game of political deliberation itself. In this article my aim is to examine what I call games of parliamentary argumentation. Inspired by Aristotle's description of the ancient game of dialectical argumentation in his *Topics*, I examine the Dutch parliament's discussion on sending troops to Afghanistan. The parliamentary records reveal two kinds of argumentation games, Refutation and Critique. In the first the aim of the questioner is to convince the answerer to give up his position (about a policy or a bill, for example). In the second the questioner criticizes the answerer's earlier actions; the answerer is asked to defend himself; his aim is to convince the questioner. So the roles of questioner and answerer in these games differ radically, while this is easy to miss at first glance. Understanding the argumentation games that are played in parliament improves our analyses and judgments of parliamentary debates. And it is relevant for drawing up lists of favourable conditions of political argumentation, for how is it possible to do that without understanding political argumentation itself?

⁵⁰ Kamerstukken II 2006/07, 30 849, nr. 6.